

Antropolojik İstihbarat: Pozitivist ve Post-Pozitivist Paradigmalar Bağlamında Özneyi Anlamak Üzerine Bir Model Önerisi

Fatih Dedemen*

Öz: Güvenlik ve istihbarat sürecini yönetebilmek, insanı daha iyi anlamakla mümkündür. Daha iyi anlamak için ise gerçek bilgiye ulaşmak gerekmektedir. Bilimsel araştırma sürecinde nicel yöntemlerin sonuç odaklı, yüksek güvenilirlik ve düşük geçerliliğe; nitel yöntemlerin ise süreç odaklı, yüksek geçerlilik ve düşük güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilecektir. Dolayısıyla ne kalitatif ne de kantitatif metotlar insana ilişkin gerçek bilgiye ulaşmada tek başlarına yeterli olamamakta, iki anlayışın sentezine ihtiyaç doğmaktadır. Bu bağlamda istihbarat toplama sürecinde de kantitatif yöntemlerle elde edilen veriler tek başlarına sosyal dokuyu tanımlamada yeterli değildir. Elde edilen nesnel veriler, antropolojik metodoloji ile *çözümlenerek* daha köklü ve kalıcı çözümler oluşturulabilecektir. Antropolojik kavramlar rehberliğinde istihbarat birimlerine operatif *düzeyde entegre edilecek* “Beşerî Zemin Değerlendirme Birimi”nin bahsedilen boşluğu dolduracağı, sosyo-kültürel alanda üretilen bilginin ise bugün ve yarının güvenlik ortamının yönetimine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Bilgi, Pozitivizm, Post Pozitivizm, Paradigma, Güvenlik Yönetimi, Antropoloji, İstihbarat, Antropolojik İstihbarat.

---

* Dr., Jandarma Genel Komutanlığı, Asayiş Daire Başkanlığı, Ankara, Türkiye; fatihdedemen@jandarma.gov.tr, ORCID: 0000-0003-4142-6609

Anthropological Intelligence: A Model Proposal on Understanding the Subject in the Context of Positivist and Post-Positivist Paradigms

Fatih Dedemen*

Abstract: Managing the security and intelligence process is possible with a better understanding of people. In order to understand it better, it is necessary to reach real information. In the scientific research process, it can be said that, quantitative methods are result-oriented, high reliability and low validity; qualitative methods are process oriented, high validity and low reliability. Therefore, neither qualitative nor quantitative methods alone are sufficient to reach real knowledge about human beings, and a synthesis of two understandings is needed. In this context data, obtained by quantitative methods during the intelligence gathering process are not sufficient to define the social fabric by themselves. By analyzing the obtained objective data with anthropological methodology, more radical and permanent solutions will be created. It is evaluated that the “Human Soil Assessment Unit”, which will be integrated into the intelligence units on an operative level with the guidance of anthropological concepts, will fill the mentioned gap, and the information produced in the socio-cultural field will contribute to the management of the security environment of today and tomorrow.

Keywords: Knowledge, Positivism, Post Positivism, Paradigm, Security Management, Anthropology, Intelligence, Anthropological Intelligence.

Giriş

Gerek bireysel gerekse ulusal düzeyde korkunun önemli tetikleyicilerinden birisi “bilinmeyen” dir. Tanımlanamadığı için denetim altına alınamayan, korunma adına bir anlam ifade etmeyen olgulardan duyulan korkunun sınırı yoktur. İnsanoğlu hayatta kalabilmek için bilmeye muhtaçtır. Peki, bunca bilgi kirliliği içerisinde insan neyi bilmelidir ve nasıl bilebilir? Bu noktada ontolojik¹ açıdan gerçek bilgi önem kazanmaktadır. Epistemolojik² açıdan bakıldığında ise insan birtakım paradigmlar ışığında gerçek bilgiye ulaşabilmektedir. Bunlardan ilki deney ve gözlemi merkeze alan, her türlü öznel yargıdan uzak durarak nesnel sonuçlara ulaşan pozitivist paradigmadır. Post-pozitivist paradigmda ise özne kritik rolde-dir. Müstakil olarak her parça bütüne ait özgün bilgiler taşımaktadır.

Günümüzde her alanda hâkim olan pozitivist anlayış güvenlik yönetimi ve çatışma çözümlerinde tek başına yeterli olamamaktadır. Dünya üzerindeki çatışma alanlarının karakteristiklerine bakıldığında pozitivist geleneğin nesnel metotları, kültür ve sosyal dokuya ait genellemeler üretse de bu genellemelerin evrensel gerçekliği önemli bir tartışma konusudur. Çünkü beşerî zemini anlamak için insanı anlamak şarttır. İnsanı anlamak nesnel gözlemler ile değil, öznel olarak bizzat araştırma sürecine katılmakla mümkün olacaktır. Örneğin “Rasyonel Seçim Teorisi”ne göre bireyler karar verme sürecinde her zaman çıkarlarını maksimize, emeklerini minimize etmeye çalışmaktadırlar. Yani Kansas’da veya Kandahar’da insanlara aynı alternatifler sunulduğunda insanların aynı şekilde davranacakları öngörülmektedir. Bu nesnel bir yargıdır ve güvenilir olsa bile evrensel bir geçerliliğe sahip değildir. Antropologlar, grup çıkarlarının birey çıkarlarından daha baskın olduğu toplumlara daha aşına oldukları için bahsedilen yaklaşım ve var-sayımları konusunda aynı fikirde değillerdir. Çünkü bu tür toplumlarda bireyler, grup tarafından verilen kararları, kendileri için olumsuz sonuçlar doğursa da desteklemektedirler. Ayrıca antropologlar kâr-zarar hesaplamalarının, kültürel yatkınlıklar tarafından şekillendiğine inanmaktadır. Örneğin, onurun en yüksek amaç olduğu aristokratik toplumlarda bu ideal uğruna ölmek, asil bir davranış olarak gözlemlenirken; paranın öncelikli olduğu ticari toplumlarda böyle bir davranış delilik olarak algılanmaktadır (Barfield, 2010: 18).

Bu çerçevede güvenlik yönetimi sürecinde insanı anlayabilmek ve insana ilişkin ulaşılan güvenilir bilgiler üzerinden istihbarat üretebilmek için antropoloji bilimi önem arz etmektedir. İnsanı ve insanın içerisinde bulunduğu sosyal dokuyu anlamadan oluşturulacak stratejiler kısa vadede başarılı gibi görünse de uzun vadede daha karmaşık içinden çıkılmaz sorunlara yol açmaktadır. ABD’nin

¹ Ontoloji: Varlık felsefesi ya da varlıkbilim, temel sorunu varlık olan felsefi disiplindir. Varlık ya da varoluş ile bunların temel kategorilerinin araştırılmasıdır.

² Epistemoloji: İnsanoğlunun, bilgilerin doğruluğunu sorgulaması sonucu ortaya çıkmıştır. Terimler değişiklik göstermekle birlikte bilginin doğasını, kaynaklarını, kökenlerini, değerini araştırmak manasında kullanılmaktadır.

Afganistan'daki birliklerinin eski komutanı General Mc Chrystal, 2009 yılında Obama'ya sunduğu Afganistan raporunda şu noktanın altını çizmiştir: “Eğer 10 Taliban üyesi ile karşılaşır ve bunların ikisini öldürürseniz geriye sekiz düşman kalmayacaktır. Tam aksine 20 düşmanınız daha olacaktır; öldürdüğünüz iki kişinin arkadaşları ve akrabaları” (Thomas, 2009) diyerek sosyal bilimlerde matema-tiğin olayları açıklamadaki yetersizliğini vurgulamaktadır.

Dünya üzerindeki çatışma alanları çözümlendiğinde sosyo-kültürel dokunun doğru analiz edilememesi ve toplumların din ve değerler bağlamında öncelikleri-nin doğru tahlil edilememesine yönelik izlere rastlanabilecektir. Güvenliğin daha rasyonel yönetilebilmesi, sorunlara daha köklü çözümler bulunabilmesi, barışın kalıcı hâle gelebilmesi için özellikle operatif düzeyde istihbari yapılanmaların içerisinde antropolojik yöntemleri kullanarak bilgi üretecek birimlere ihtiyaç du-yulduğu değerlendirilmektedir. Şahadetin Türk kültürü içerisindeki yerini analiz etmeden, Türk ordusunun savaş yeteneğini anlamak mümkün değildir. Kamikaze pilotları Japon dinsel törenleri ile değil, ancak daha köklü bir Japon ulusal kül-türü çerçevesinde ele alındığında izah edilebilecektir (Özdağ, 2010: 107). Yanlış mekanizmalar dolayısıyla ulaşılan yanlış bilgiler tedbirlere yönelik stratejileri de yanlış kurgulatarak palyatif çözümlere sebep olmaktadır.

1. Bilgiye Erişim ve Bilimsel Bilgi

İnsan, fıtratındaki şüphe ve merak sebebiyle fark ettiği her şeyi anlamak ve açık-lamak için gayret göstermektedir. Çünkü insanın varlığını devam ettirebilmesi “bilmesi” ile doğrudan ilişkilidir. Bilmek ise ancak bilgi ile mümkündür. Bilgi, insanın öz benliğinde ve çevresinde olup bitenleri, evreni anlamaya çalışması neticesinde bilinç hâlini doğuran her şeydir. Bunun yanında bilgi, bilen (özne) ile bilinen (nesne) arasındaki münasebet ile de ilintilidir. Bilim kelimesi etimolojik olarak bilgi manasına gelen Latince *scientia* sözcüğünden türemiştir ve bilgiye dair her sahayı tanımlamaktadır. Türk Dil Kurumunun (2021) Türkçe Sözlüğünde bilimle ilgili olarak şu ifadelerin yer aldığı görülmektedir: “Evrenin veya olayla-rın bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak yasalar çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, ilim. Felsefe Sözlüğü ise, bilimi: “Dış dünyaya, nesnel gerçekliğe ve bu gerçeklikte yer alan olgulara iliş-kin, tarafsız gözlem ve sistematik deneye dayalı zihinsel etkinliklerin ortak adı” şeklinde tanımlamaktadır (Cevizci, 2010). Her iki tanımda da bilimin daha çok doğa bilimleri esas alınarak tanımlanmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir.

Bilim tanımlarında, “nesnel sağlamlığı olan bilgiler bütünü”, “neden sonuç ilişkilerinin ifade edildiği sistematik bilgiler birikimi”, “insanoğlunun biriktirdiği, kaydedilmiş sistematik bilgi” şeklindeki ifadeler çokça yer almaktadır. Özellikle Anglo Sakson literatürde bilim, fizik, kimya, biyoloji ve matematik gibi bilimlerle doğrudan ilişkilendirilmekte ve beşerî bilimler ise kısmen bu kümenin dışında bır-akılmaktadır. Edebiyat, sanat, felsefe alanlarının aksine bilimsel bilginin her tür-

lü fikir, kişisel ön yargı ve dilin saptırmalarından bağımsız olması gerektiği kabul edilmektedir. Bu anlayıştan hareketle “bilimsel objektiflik,” ampirik yöntemlerin, insanlığı bilginin en üst formuna yani nesnel hakikate ulaştırdığı düşüncesidir.

16. yüzyılda Bacon, Orta Çağ bilim insanının teoloji ve doğa felsefesine yönelik ön kabullerini eleştirerek, tikel olgulardan, tümevarım metodu ile genel ilke ve esaslar belirleme gayreti göstermiş, böylece bilim çağının karakteristik özelliği gün yüzüne çıkmıştır. “Yeni Çağın başlarında önce Kepler ve Galilei’nin sonra da Newton’un, yerleştirdikleri bilim ilkeleri ve yöntemleri yavaş yavaş bütün doğa alanlarına uygulanmıştır.” sonrasında ise tabiatın bütün sahaları pozitif bilimlerle işlenir olmuş, bilim insanlarından, bilimsel bilgiye erişmek için deneysel yöntemlerle doğruluğu ispatlanmış pozitif bilimlere yönelmeleri beklenmiştir (Gökberk, 1998: 410-412).

Bu anlayışa göre insan zihni, doğadaki olayların gerçek sebeplerini anlayabilmek için, yeterli donanıma sahip değildir; bilim açısından zihnin hiçbir kıymeti yoktur. Zihin, tabiatın bir aynasıdır. Bu sebeple yalnızca pozitif vaka ve gözlemlenebilen olguların tespitine dayanan pozitif bilgi elde edilebilir. Doğrudan deneyde edilmeyen her bilgi teolojik veya metafiziktir; hayal mahsulüdür” (Bölay, 1999: 329). Comte, deney ve gözlem metodunu merkeze alarak, Bacon’dan itibaren gözlemlenmiş olgulara dayalı bilgilerin gerçek bilgi olduğu çıkarımına ulaşmıştır. Olguları toparlamaya yönelik kullanılan bu metodoloji, araştırmacının kişisel dahlini, hayal gücünü, özveri ve inancını dikkate almamıştır. Bilimsel bilgiye yönelik bahsedilen inanç, 18. yüzyılda da artarak, evreni kendine özgü fiziksel yasaları olan ve nesnel gözlemlerle keşfedilen dev bir makineye benzetmiş ve böylesi mekanik bir anlayışla bilimin, mutlak betimselliğini kabul etmiştir. Yani bilgi denen şey; nesneye odaklanarak, bilen kişiyi bilme sürecinden tasfiye eden “bilimsel nesnellik” olarak isimlendirilmektedir (Zimmermann, 2020: 149).

Sonuç olarak, günümüzdeki hâkim anlayışa göre; bilimsel bilgi, devasa bir makine metaforu ile mekanizmanın nasıl çalıştığını öznenin bağımsız olarak açıklamak ve anlamak üzerine kurgulanmıştır. Bilginin bir enformasyon birikimi olduğu ve her türlü anlam ve değerden uzak durduğu müddetçe nesnel yapısını koruyabileceği değerlendirilmekte ayrıca olguların, öznenin fikrinden önce geldiği ve sonucunda olgu ve değer arasında bir ayrım ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bugün Batı kültürüne katı nesnel bilgi, derinlemesine yerleşmiş ve pek çok açıdan geçerliliğini sürdürmektedir. Bu formülasyonda bilimin, öznenin katacağı anlam ile ilgilenmediği, tüm gayretlerin gözlemsel keskinlik, netlik ve öngörülebilirlik üzerine yoğunlaştığı genel bir bilim algısı ön plana çıkmaktadır.

2. Pozitivist-Post-Pozitivist Yaklaşımlarda Özne ve Nesnenin Konumu

İlk kez 1962 yılında Kuhn (1992)’un “Bilimsel Devrimlerin Yapısı” isimli kitabında bilimde “paradigma” kavramı kullanılmıştır. Bu kavram, olay ve olgulara yönelik temel varsayım ve inançları yansıtan genel düşünüş biçimi ve perspektif

olarak ifade edilmiştir (Giao ve Pitre, 1990: 585). Paradigma, bir nevi dünya görüşü, algılarımızın dayanağı ve izlenceler bütünü olarak da görülebilecektir (aktaran Lincoln ve Guba, 1985: 15). Kuhn’a göre paradigma “bilimsel topluluk üyelerinin paylaşımları” şeklinde görülmekte, bir başka deyişle bilimsel topluluklar, bir paradigmayı paylaşan kişilerin oluşturduğu cemiyet olarak da tanımlanabilmektedir (1982: 162). Aynı paradigma kapsamında çalışma yürüten insanlar, bilimsel pratiklerde aynı yasa ve kriterlere tabi olarak belirli bir araştırma geleneğinin ortaya çıkmasını sağlamaktadırlar (1982: 45–46). Zamanla araştırmalar neticesinde elde edilen bulgular çeşitlendikçe paradigmlar tehdit edilmeye ve aşınmaya başlar, bulgulardaki tutarsızlıkları ortadan kaldırmak için yeni bir paradigma ihtiyacı doğar. Nihayetinde yeni bir paradigma ortaya çıkarak eskisini ortadan kaldırır ve yeni paradigma artık olağan bilim olarak kabul görmeye başlar (Güneş, 2003: 27). Bu devrimsel yapı ve paradigmlar çerçevesinde bilim de dinamik bir biçimde şekillenmeye devam eder.

Pozitivizm, Aydınlanma Dönemi’nin tesiriyle biçimlenen ilk paradigmadır. Toplumsal yaşamın tüm dinamikleri üzerinde aklın ve mantığın hâkimiyetini temsil eden bu dönem, salt ve tek doğruya ancak aklın kullanılması ile erişilebileceği gerçekliğine yaslanmaktadır (Yıldırım, 2002: 158). Felsefi manada ilk defa Auguste Comte tarafından kullanılmıştır (Neuman, 2003: 70). Comte’a göre özne dışında bağımsız ve nesnel bir yeryüzü bulunmakta ve bu dünyadaki olay ve olgulara ancak doğa bilimlerinin metotları kullanılarak ulaşılabilmektedir (Yıldırım, 2002: 158). Bilim dünyasını domine eden pozitivist paradigma sonraları Einstein’ın “Görelilik Kuramı³” ve Heisenberg’in “Belirsizlik İlkesi⁴” gibi teorilerle etkisini yitirmiş, öznenin konumu ve nesnellik ilkesinin tartışılmasına sebep olmuş, bilim dünyasında pozitivist paradigmadan, post-pozitivist paradigmaya doğru bir eğilim yaratmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 27). Gözlemci-gözlenen bir başka ifade ile özne-nesne münasebetlerinin tabiatına yönelik Pozitivist ve post-pozitivist paradigmalarda temel farklılıklar mevcuttur. Pozitivizme göre doğa düzeni hiyerarşik şekilde sıralanmıştır ve parçalar arasında bir illiyet bağı bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 31). Tabiat kanunlarını ve örüntüleri ortaya çıkartmaya çalışan araştırmacı, gözlenen nesneden tamamen bağımsız olan gerçekliği kavramaya çalışmaktadır (Krauss, 2005: 760-761). Pozitivizme göre bir olgu, ölçülemiyor, kesinlik kazanmıyor ve öngörülemiyor ise bilimsel değildir yani post-pozitivist paradigma ile ortaya çıkarılan bilginin bilime bir faydası olmaz (Sargut, 2002: 125).

Post-pozitivist paradigmada ise sistemler öngörülemez, etkileşime açık heterarşik yapıdadır. Her ne kadar geleceğe yönelik olasılıklar tahmin edilebilse de

³ Görelilik Kuramı, 1915’te Albert Einstein tarafından yayımlanan, kütle çekimin geometrik teorisi ve modern fizikte kütle çekiminin güncel açıklamasıdır. Buna göre kütle, içinde bulunduğu uzayın bükülmesine neden olur ve iki nokta arasında hareket eden serbest (üzerine hiçbir kuvvet etki etmeyen) cisimler, aradaki en kısa yolu takip eder.

⁴ Belirsizlik İlkesi’ne göre, bir parçacığın momentumu ve konumu aynı anda tam doğrulukla ölçülemez.

mutlak neticelerin bilinmemesi ve geleceğin belirsizliği tabiatın doğası gereğidir. Kendi başına her parça, bütüne ait bilgiler içermektedir ve parçaların birbirleriyle olan etkileşimi önem arz etmektedir. Özne ve nesnenin konumuna yönelik en önemli varsayımı ise araştırmayı yapan gözlemci ile gözlenen şeyin mutlak sınırlarla birbirlerinden ayrılabilmesinin mümkün olmadığını. Dolayısıyla nesnellik diye bir şey mümkün değildir. Bilim, araştıran özne ve araştırma süreçleri tamamıyla subjektif unsurlardır. Bilimsel bilginin içerisinde yorum mevcuttur ve evrensel kanunlardan ziyade her vakaya özel bir izah söz konusudur (Neuman, 2003: 91). Yani araştırma süreci boyunca, özne ve nesne arasındaki etkileşim yansımaları araştırmacının muhakemesinde de görülmelidir. Aksi takdirde bilgi zenginliği yok sayılacaktır.

İlk olarak doğa bilimlerinde alevlenen söz konusu tartışmalar sosyal bilimler alanına da sıçramış, pozitivist anlayış tarafından doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasındaki ayrım kabul görmemiştir. Bu yaklaşım ise sosyal bilimlerle uğraşan insanlarda pozitivist yöntemlerden uzaklaşırsa bilimsellikten de uzaklaşılacağı kaygısını ortaya çıkartmıştır (Zorlu, 2006: 27). Bu kaygı ise özneyi sadece gözlemci konumuna hapsederek yasa ve genellemelerle sosyal gerçekliğe ulaşılması yöntemini benimsetmiştir. Özetle sosyal bilimler, bilim sıfatı kazanabilme endişesi ile nesnel tutuma yönelmiş, gerçekliğe ulaşabilmek için özne, araştırmacı vasfının ötesinde süreçten dışlanmıştır. Sosyal bilimlerde öznenin dışlanması, insan ve insana has olgu ve olayları açıklamakta yetersiz kalmıştır. Buradaki temel çelişki, araştırmayı yapanın da araştırma mevzusunun da insan olmasıdır. Yani doğa bilimlerindeki nesnellik hususu eğer sosyal bilimlere doğrudan aksettirilirse, araştırmacının temel ögesi olan özne, nesneleştirilmiş olacaktır. Antropoloji, felsefe, sosyoloji, psikoloji gibi dallarda insanı anlayabilmek, tabiat bilimlerinin kalıplaşmış metotlarından ziyade, insan davranışlarını, içinde bulunduğu şartları tüm boyutlarıyla ortaya koyarak çok yönlü bir bakış açısı ile irdelemekle mümkün olabilecektir (Neuman, 2003: 66). Bu kapsamda bahsedilen paradigmatik dönüşüm pozitivistimde hâkim olan nicel araştırma yöntemlerini nitel yöntemlerle çeşitlendirmektedir.

Pozitivist ve post-pozitivist paradigmaların uzanımı olarak nitel ve nicel yöntemler bazı ayrımlar içermektedir. Nicel metotta, kim/ne, ne zaman, nerede, neden, ne kadar sualleri yanıtlanmaya çalışılırken, araştırma daha yüzeysel ancak cevaplar rasyoneldir. Ölçümlerde daha geçerli ve güvenilirliği yüksek testler temel alınmaktadır. Nitel metotta ise, ne, ne zaman, nerede ve niçin suallerine yanıt aranmaktadır. Bu yöntemde nicel araştırmalardan farklı olarak yüzeydekenden ziyade derindeki gerçekliğe ulaşmaya çalışılarak kavrama, izah etme ve fikir yürütmeye odaklanılmaktadır. Yani nicel araştırmalar ispatlama ve tanımlama faaliyetlerine yönelirken nitel araştırmalarda asıl maksat rasyonellik dışında keşfetmek ve yorumlamaktır (Akşit, 1997: 70).

Veri toplama yöntemlerine bakıldığında ise nicel araştırmalarda deney, alan araştırması, istatistik ve içerik analizinden istifade edilerek (Silverman, 2003: 12),

rakam, yüzde ve ortalamalara ulaşılırken, nitel araştırmalarda birey, grup, odak grup görüşmeleri, gözlem, söylem analizi, içerik analizi gibi metotlar kullanılarak (Daymon ve Holloway, 2003: 166-228) sözcük, imaj, ses, görüntü, koku gibi sözel ve sözel olmayan tüm veriler irdelenir. Algı, inanç, değer ve tutum gibi özneye ait her şey incelenerek görünenle gerçeklik arasındaki farklılıklar ortaya koyulup davranışların gerçek anlamlarına ulaşılmaya çalışılır. Bu süreçte söylenen sözler kadar söylenmeyenler de oldukça önemlidir (Daymond ve Holloway, 2003: 5). Nihayetinde nicel yöntemlerin sonuç odaklı, yüksek güvenilirlik ve düşük geçerliliğe; nitel yöntemlerin ise süreç odaklı, yüksek geçerlilik ve düşük güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilecektir (McGivern, 2003: 34).

Pozitivist ve post-pozitivist paradigmanın ayrıştığı bir diğer önemli nokta da araştırmacıların üzerine düşen görev hususundadır. Pozitivizmin nicel yöntemlerinde araştıran kişi objektiflik adına olay ve olguları dışarıdan izleyip gözlemlerken, post-pozitivizmin nitel yöntemlerinde ise araştırmacı, araştırılan kişilerin tecrübelerini yaşayarak tecrübe ederek onların bakış açılarını kavrayarak veri toplamakta ve bizzat sürecin bir parçası olmaktadır (Daymond ve Holloway, 2003: 5). Ayrıca araştırmacı süreci yorumlarken nicel metotlarda kendi görüşlerinin yer aldığı etik yaklaşımı benimserken, nitel metotlarda araştırılan kişilerin perspektiflerinin yansıtıldığı emik yaklaşımı benimsemektedir.

Özetle pozitivist paradigma bilimsel bilgi açısından gözlemcinin önemini vurgulamakta ve anlayışının merkezine olguların ölçümünü koymakta, bu olgulardan toplanan verileri yapılandırmak için ise teorik bir çerçeve sunmaktadır. Ancak bu süreçte insan deneyimleri, akıl yürütme, anlama ve yorumlama gibi özneye ilişkin kaynaklar dışlanmıştır. Konusunu insan oluşturan sosyal bilimlerde nitel birtakım veriler gerçekliğe ulaşabilmek için önem teşkil etmektedir bu yöntemlerden uzaklaşmak sosyal bilimleri yoksullaştırmaktadır. Ayrıca pozitivist yaklaşımda olguların gerçekleştiği, içinde oluştuğu bağlam da göz ardı edilerek bağımsız genellemeler türetilmeye çalışılmaktadır. Bağlam, sosyal bilimlerde ayrılmaz bir bileşendir ve ulaşılabilecek sonuçların da gerçekliğe yakın olabilmesi için bağlamsallaştırılması gerekmektedir. Bunun yanında sosyal düzen, insan ilişkileri sonucunda ortaya çıkmakta ve sosyal gerçekliğe ulaşabilmek ancak değer perspektifine bağlı kalmakla mümkün olmaktadır. Yeryüzünde doğası gereği birbirinden farklı milyarlarca insan var iken bu alanda tek bir gerçeklik tanımlamaya çalışmak çok sağlıklı bir tutum değildir. Dolayısıyla post-pozitivist paradigma, açıklamaktan ziyade anlama odaklıdır. Çünkü sosyal düzende aktör, sosyal gerçekliğin nesnesi değil, bizzat onu üreten özne konumunda olup niyet ve bağlamını açıklayabilmek önem arz etmektedir.

3. Özneyi Anlama ve Hermeneutik

İngilizcede bilim, sosyal bilimlerin aksine matematik, fizik, kimya ve biyoloji gibi tabiat bilimleri ile ilintilendirilmiştir. Önceki bölümde de ayrıntılandırıldığı gibi pozitivist anlayış, bilimsel bilginin din, sanat ve edebiyat gibi alanların dışın-

da, düşünce, yorum ve ön yargılardan bağımsız olduğunu iddia etmektedir. Oysaki bilim, temelinde insan olan bir bilgi çeşididir ve sadece doğa bilimlerine özgü hâle getirmek, işlev ve kapsamının daraltılması sonucunu doğuracaktır. Ayrıca anlamak için bağımsız değil, ilişkili bir “ben” gereksinimi duyulmakta, bu noktada Hermeneutik kavramı önem kazanmaktadır. Hermeneutiğin tarihsel süreçte ortaya çıkışında “doğru anlama” kaygıları hep ön planda olmuştur. En basit manasıyla Hermeneutik, yorumlamadır. Etimolojik olarak antik Yunan dilinde, söylemek, açıklamak ve tercüme etmek manalarına gelmektedir. Yunan mitolojisinde Hermes, fanilere kutsal bilgileri ileten Tanrı'nın kanatlı elçisidir. Yorumlama netlik içermeyen mesajların deşifre edilmesi anlamına gelmektedir. Asıl olarak aracılık eylemi de tercüme işidir. Hermes, Tanrılardan aldıklarını direk olarak değil, fanilerin anlayabileceği şekilde yani iki farklı bağlamı birbirine yorumlama vasatasıyla yaklaştırarak iletmekteydi. Dolayısıyla kutsal Hermes figürü, anlamaya çalışılan şeyin varoluşsal anlamını kavrama gayretini betimlemektedir (Gadamer, 2003: 13). Kavram sonraları Latincedeki eş değeri olan “interpretari” kelimesi ile de temsil edilmektedir.

Anlamak, norm temelli bilimden çok sanata gereksinim duymaktadır. Örneğin Covid-19 pandemi sürecinde bir misafire, virüse karşı etkisi bilimsel olarak kanıtlanmış kolonya (Sönmezoğlu, 2020) ikram etme eyleminin, aktör tarafından misafirperverlik amacıyla mı yoksa bulaş kaygısıyla mı yapıldığı gerçekliğine ancak özneyi anlayarak ulaşılabilecektir. Evrendeki en büyük yapılardan en küçük atomlara kadar tüm mekanizmanın hareketinin aynı formüllerle kavranabilmesi çok hayali bir durumdur. Sosyal bilimlerde insan bilgisinin yorumlanması gerektiğini düşünmek özneliği vurgulamaktan ziyade nesnel bilgi ile öznel inanç ayrımını ortadan kaldırarak belli detayların da anlamlı bütüne eklenmesi ve nesnel bilginin kontrol edilmesini sağlayacaktır. Olguları biriktiren nesnel bilimin yanında araştırma ve keşiflerde anlama ve yorumlamanın önemi de fark edilmelidir. Doğru bilgiye ulaşım, gözlemcinin tarafsızlığından çok, daha iyi anlamaya yoğunlaşmış kişisel dahil olmayı da gerektirmektedir (Zimmermann, 2020: 153).

İnsan bilgisi, insanın entelektüel davranışlarının yanında tutkularını da içermektedir. Bu sebeple insana dair tüm bilgi parçacıklarının anlamlı ve uyumlu bir bütünlüğe birleştirilmesi, araştırmacının da bizatihi sürecin içinde olmasını gerektirmektedir. Doğa bilimlerinde bile başarı, araştırmacının iş eğitimi, kişisel kazanımları ve yaratıcı gücüyle doğrudan ilişkilidir. Hessen, bilginin özne, nesne ve tasavvur olmak üzere üç temel ögesi olduğunu savunmaktadır. Bilgi mevzuu özne ile psikolojik, nesne ile ontolojik, tasavvur ile ise mantuki dünyayla temas etmektedir. Özne ile nesne arasındaki ilişki düalist bir yapıdadır ve karşılıklı bağımlılık içermektedir (Hessen, 1939: 15–17). Dolayısıyla iç içe geçmiş bu iki yapıyı birbirinden ayırarak gerçek bilgiye ulaşmak oldukça güç olacaktır. Bilgiye ulaşımında bilim insanları tahminde bulunabilmek için tecrübelerine dayanarak fenomenleri yorumlamaktadırlar. Burada da bir kişisellik söz konusudur. Örneğin, haritacılık üzerine bir kitap okuyup, kurallarını ezberleyerek arazide yön bulabilmek çok

mümkün değildir. Harita okumak bunun yanında kişisel yargılarımıza ve yetilerimize de bağlıdır. Doğa bilimlerinde de matematiksel hesaplamalarla deneyimlerin gerçekliği arasındaki korelasyonu kurabilmek için tecrübeli bir göz ve öznel yargı gerekmektedir. Yine, teşhis koyarken tüm anatomik şemayı ve hastalıkları ezberleyen bir tıp fakültesi öğrencisinin bilgisi, vücudu canlı ve fonksiyonel bir parça olarak görmeyi sağlayan tecrübenin yerini tutamayacaktır. Deneyimli doktorların yeri her zaman farklıdır. Dünyaya dair hiçbir paradigma tüm yapıyı açıklayacak bir teori ve tanımlamaya sahip değildir. Bilimsel fenomenler verili olmaktan ziyade dünyanın bütüncül yorumlanmasıyla ortaya çıkarılmaktadırlar. Bilimsel bilgi ne ampirik neticelerin yığılmasıyla ne de kaidelerin katı, nesnel pratikleriyle yol alan mekanik bir sürece karşılık gelmektedir. Bilim, tüm parçaların manalı bir bütüne uyum içerisinde eklenmesiyle hermeneutik olarak ilerlemektedir (Zimmermann, 2020: 156-163).

Sonuç olarak; felsefi bir disiplin olan Hermeneutik, gerçek bilgiye ulaşmada söylem ve davranışların yorumlanmasına yönelik daha analitik bir çerçeve sunan minör bir alandır. İnsanı anlayabilmek onun, içerisinde yetiştiği sosyal yapıyı anlamakla mümkün olacaktır. Sosyal bir alandaki aktörlerin değerleri, inançları, normları onların bireysel ve iş birlikçi yapılarının neticesinde ortaya çıkmıştır. Hermeneutik çerçevede insana dair gerçek bilgi üretmeye çalışan araştırmacı, yalnızca rasyonel düşünce ve yansımaları değil, aynı zamanda aktör ve aktör gruplarının sosyal gerçekliğin inşasına katkı sağlayan duygusal bileşenlerini de anlamaya çalışacaktır. Bir sonraki bölümde detaylandırılacak olan antropolojik istihbarat kavramı, güvenlik yönetimi sürecinde sosyal bilimlerin bir dalı olan antropoloji biliminin metot ve yöntemleriyle insanı anlama ve insanla ilgili düzenli bilgi üretmek bu bilginin işlenmesi sonucunda bir istihbarat elde etme disiplinidir. Son yıllarda bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler insan davranış ve düşüncelerinde de dijital dönüşümlere yol açmıştır. İnsanı anlama ve istihbarat toplama sürecinde bu teknolojik devrimin insanların dünyayı ve kendilerini yorumlama biçimlerini nasıl etkileyeceğini anlamak ve bu değişime oryante olabilmek de Hermeneutik ve dolayısıyla antropolojik metot ve yöntemler sayesinde daha da kolay olacaktır.

4. İnsana Dair Bilimsel Bilginin Temini ve İşlenmesi Sürecinde Antropolojik İstihbarat

Bilmek, insanoğlunun varoluşundan beri peşinden koştuğu kıymetli bir yetenektir. Çünkü insan ancak bilerek hayatta kalmaya devam edebilmektedir. Toplumsal hayatla birlikte anarşiyi sonlandırıp daha güvende yaşama arzusuyla insan, “Toplum Sözleşmesi”⁵ modeli ile siyasi bir otorite meydana getirmiş, onun yönetimine

⁵ Toplum Sözleşmesi, 1762’de Jean-Jacques Rousseau tarafından yazılan kitaptır. Kitapta, siyasi bir sistemin kurulabilmesi için en iyi yöntemin toplumsal sözleşme olduğu belirtilmektedir.

rıza göstermiş ve onun iktidarını kabul etmiştir. Modern devletin ortaya çıkması ile çoğalan nüfus, 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başında bir yönetim sorunu ve kavramı olarak belirlemiştir. 19 ve özellikle 20. yüzyılda küreselleşmenin büyük ivme kazanmasıyla birlikte ürünler, fikirler, kültürler ve dünya görüşleri alışverişinden doğan uluslararası bir bütünleşme süreci yaşanmış bu durum güvenlik parametrelerini de etkilemiştir. Günümüzde bir kamu hizmeti olan güvenliği yönetebilmek, insanı anlamak ile doğrudan bağlantılıdır. Bu noktada antropoloji bilimi ve İstihbarat teorisi önem kazanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde insana dair gerçek bilgiye ulaşmada antropoloji ve istihbarat kavramları ile bu bilginin yönetilmesinde antropolojik istihbarat metodolojisinden bahsedilerek teorik bir çerçeve sunulmaya çalışılacaktır.

Günümüzde uluslararası ilişkilere devlet dışı aktörlerin katılımıyla geleceğe dönük analizler güçleşmiş, sebep ve sonuçların çeşitlenmesiyle farklılıkların anlaşılması da zorlaşmıştır. Çok yakın geçmişe kadar tehdit ve tehlike olarak algılanmayan birçok yeni olgu, algı çerçevelerine girmeye başlamış, bu yaklaşım ise devletlerin ulusal güvenlik sistemlerini ve istihbarat teşkilatlarını sorgulamalarına sebep olmuştur. Tehdit ve tehlike kavramındaki değişikliklerin doğal sonucu olarak ülkelerin ulusal güvenlik konseptleri de stratejik, taktik ve operasyonel seviyede değişime uğramıştır. Son yıllarda uluslararası sistemdeki çatışmalar analiz edilirse, ulus devletlerin özellikle 1945'ten itibaren Düşük Yoğunluklu Çatışmalara (DYÇ) müracaat etme eğiliminde oldukları görülmektedir (CSP, 2020). Bunun yanında, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte güvenlik kurumlarının, norm ve uygulamaları gelişmiş, uluslararası ilişkilerin alışılmış teori ve tekniklerine yine "güvenlik" etiketli bir prizma aracılığıyla incelenebilecek kimlik, çevre, toplum gibi olgular eklenmiştir (Krause, 1998). Bu durum ise askerî ve sivil kurumların istihbarat üretmesini de zorlaştırmaktadır. Bugün, kendi coğrafyalarından uzak çatışma bölgelerinde aktif olarak mücadele eden devletler birtakım başarısızlıklar yaşamaktadırlar ve bunların en temel sebebi yerel halk faktörünün önemini tam olarak kavrayamamak ya da halkın kazanılmasında başarısız olmaktır.

Askeri güç, ulusal güvenliğin tek kaynağı değildir ve devletlerin karşı karşıya olduğu tek tehlike askeri tehditler değildir. Diploması, kriz yönetimi gibi konular, doğrudan savaşın olasılığı ve karakteriyle ilgili olduklarından, alanın ana odak noktasıyla açıkça ilgilidir. Askeri olmayan olgular devletleri ve bireyleri de tehdit edebileceğinden, "güvenlik" kavramının yoksulluk, AIDS, çevresel tehlikeler, uyuşturucu kullanımı ve benzeri konuları içerecek şekilde genişletilmesi de önerilmektedir. Ancak bu öneri, "güvenlik çalışmalarının" aşırı genişleme riskini taşımakta; alanı bu şekilde tanımlamak, onun entelektüel tutarlılığını bozma ve bu önemli sorunlardan herhangi birine çözüm bulmayı daha da zorlaştırma potansiyelini taşımaktadır (Walt, 1991). Dolayısıyla, güvenlik araştırmalarındaki akademik gündem küçülmek yerine genişlemek üzerine olsa da bu tartışmaları rasyonel bir zemine oturtmanın, insanı tanımak ve anlamakla mümkün olacağı değerlendirilmektedir.

Askerlerden değil, aşiretlerden oluşan; konvansiyonel değil, asimetric konsepti ve ayrıca tank, uçaklardan ziyade el yapımı patlayıcı maddeleri kullanan bir yapı karşısında geleneksel metotlarla durmanın güçlükleri her geçen gün ortaya çıkmaktadır. Pozitivist paradigmaya ait nesnel modellemeler, nomotetik yasalar, istatistik ve grafikler belki rasyonel ve güvenilir veriler sağlamakta ancak insan davranışlarının yapısal nedenlerini ortaya çıkaracak geçerliliğe sahip olamamaktadır.

Post-pozitivist epistemolojinin bütünleyici yapısı kapsamında bir bilim dalı olan antropoloji, kelime yapısı olarak iki Yunanca kelimenin birleşimidir. ‘İnsan’ anlamına gelen anthropos ile ‘düzenli bilgi’ anlamında olan logos. Böylece kelime olarak antropoloji, insanla ilgili düzenli bilgi anlamındadır” (Saran, 2000: 21). Bir diğer tanıma göre antropoloji, “İnsanlar ve davranışları hakkında kullanışlı genellemeler üretmeye ve insan çeşitliliğini mümkün olduğunca anlamaya çalışan insan bilimidir.” (Haviland, 2002: 33). Modern formdaki antropoloji, tarihsel kökeni daha eskilere uzansa da 19. yüzyıl ürünüdür (Sills, 1968: 308). Akademik bir disiplin olarak 19. yüzyıl sonlarında, 20. yüzyıl başlarında doğmuştur. Antropolojinin kullanımı Avrupa koloni arayışlarının doğal akışında daha da gelişmiştir. Sömürge olarak keşfedilen uzak diyarlarda ilk defa batı dışı ilkel uygarlıklar incelenmeye başlanmış ve ardından bu bölgelerde daha kolay hareket imkânı oluşturmak için etnografik çalışmalar yürütülmüştür.

Her canlı kendini güvende hissetmek, yeni karşılaştığı durumlara ve tehditlere karşı hazırlıklı olabilmek için çevresindeki bilinmeyenleri azaltmaya çalışır. Bu aşamada istihbarat, nefes almak kıymetiyle eş değer, hâkimiyet için değil; hayatta kalabilmek için elzemdir. Ülkeler açısından ise liderleri ne kadar bilgili olursa olsun, bazı devletlerin başına yeteneklerinin sınırlı olması sebebiyle askeri felaketler gelebilmektedir. Güçlü devletler bile felaketlere karşı bağışık değildir, çünkü yöneticiler tarafından tehditler yanlış algılanabilmekte veya tepkiler yanlış hesaplanabilmektedir. Bilgi, kavrama ve karar verme ülkeler için stratejik zorluğun büyük bir parçasıdır. Bu nedenle güvenlik politikalarında en uygun kararlar ilgili verilerin elde edilmesi, analizi ve değerlendirilmesi açısından istihbaratın kullanımına bağlıdır (Betts, 1978).

İngilizce ve Fransızcada “intelligence” kelimesi ile ifade edilen ve ‘akıl’ ‘zekâ’ anlamına gelen istihbarat kelimesi Türkçede biraz daha dilimize uygun olan “haber alma” fiilinin aynısıdır. Her iki deyimde de “haber” kelimesi esastır ve Arapça kökenlidir. Ancak istihbarat terminolojisinde haber, sadece işlenmemiş bilgiyi ifade etmektedir. İstihbarat ise “belirlenen ihtiyaçlara yönelik çeşitli kaynaklardan derlenen haber, bilgi ve dokümanların işlenmesi sonucu elde edilen üründür.” (MİT, 2021).

Güvenlik yönetimi ve istihbarata ilişkin faaliyetlerde tüm gayretler insanla ilgili gerçek bilgiye sadece nesnel yollarla değil, öznenin de oyuna dahil olduğu bir metodoloji ile ulaşmak için olmalıdır. Elde edilen bilgiler neticesinde ise daha etkili güvenlik yönetimi, eldeki verilerin doğru analiz edilerek istihbari bilgiye

dönüştürülmesi ve güvenlik parametrelerinin bu doğrultuda yapılandırılması ile mümkün olacaktır. Bu noktada antropolojik istihbarat kavramı önem kazanmaktadır. Antropolojik İstihbarat; antropolojik kavramlar rehberliğinde, uzman etnografik metodolojiyi ve analitik süreci kullanarak sosyo-kültürel alanda bilgi üreten bir istihbarat toplama disiplini (Dedemen, 2011: 27). Literatürde aynı anlam kastedilerek sosyolojik istihbarat, kültürel istihbarat gibi bazı terimler de kullanılmaktadır. Ancak bu tanımlamaların eksik olduğu değerlendirilmektedir. Sosyoloji bilimi daha kısıtlı bir inceleme alanına sahipken antropoloji, Doğu-Batı ayırt etmeksizin her çeşit insana ilişkin çok yönlü bilgi üretmektedir. Kültürel istihbarat ise yine eksik bir tanımlamadır. İnsan sadece kültürden ibaret değildir. Kültürün arkasındaki köklü medeniyet kalıntıları antropoloji biliminin görev sahasına girmektedir. Eksik olduğu düşünülen sosyoloji ve kültürel temelli tanımlamalar ağaç metaforuyla kurgulanırsa belirtilen tanımlar kapsamında doğadaki tek bir ağacın, yaprakları ve kökleri incelenirken, antropoloji bütüncül ve bağıntılı olarak ormanın tüm manzarasını ortaya koymaktadır. Ayrıca antropolojik istihbarat ifadesinde diğerlerinden farklı olarak yapılan tanımlamayla uygulanacak yöntem de belirtilmektedir. Antropoloji biliminin yöntemlerinden birisi toplumun yaşam tarzını, yiyeceklerini yiyerek, dillerini konuşarak, gelenek ve alışkanlıklarını bizzat yaşayarak anlamayı gerektiren etnografyadır. Literatürdeki tanımlamalar, alanı insan istihbaratı (İNİS) disiplinine de sokmaktadır. Ancak antropolojik istihbarat ile kastedilen İNİS'in de çok ötesinde ve derindedir. Günümüzde İNİS, klasik casusluk uygulamalarına yönelik bir algı oluşturmuştur. Örneğin ABD adına Bağdat'ta casusluk yapan bir istihbarat elemanı tarafından, aranan bir terör örgütü liderinin belli bir gün ve saatte Al-Yassin Camiinde Cuma namazına katılacağı bilgisi İNİS faaliyetine örnektir. Bu bilgiyi tüm yönleriyle değerlendirilerek Müslümanlar için kutsal bir mekâna operasyon yapılması durumunda uzun vadede yaşanabilecek köklü meselelerin kısa vadedeki başarılarından çok daha önemli olduğuna dair bir analiz ancak antropolojik bir metodoloji ve perspektif ile ortaya koyulabilecektir.

Antropolojik istihbaratın önemini Amerikan istihbarat servislerinin analiz yanlışlıklarının giderilmesi üzerine çalışan Jeffrey R. Cooper'ın şu tespiti ile ortaya koymaktadır: "Amerikan istihbaratı hâlâ Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi merkezi bürokratik devlet yapılarına sızarak istihbarat toplama üzerine kurgulanmış bir yapıya ve analiz anlayışına sahip. Oysa içinden geçilen dönemde istihbaratın hedefi, bürokratik yapılara veya birkaç lidere sızmak değil, gruplara, sosyal şebekelere ve bütün bir kültüre sızmak olmalıdır" (Cooper, 2005: 5). Tarihten günümüze savaş ve antropoloji sık sık yolları kesişen iki faaliyet alanı olarak göze çarpmaktadır. Antropologlar sahip oldukları profesyonel bilgi ve yetenekleriyle savaşta, ordu ve istihbarat gayretlerini kolaylaştırma sürecinde uluslarına katkıda bulunmuşlardır. Etnografik çalışmaların çoğu savaşların gölgesinde gerçekleşmiştir. Birçok antropolog özellikle dünya savaşlarında yaygın olarak istihbarat servisleri bünyesinde görevlendirilmiştir. FBI Özel İstihbarat Servisi (SIS), Orta ve Güney Amerika'da

istihbarat toplamaları maksadıyla, casusluk faaliyetlerine örtü olarak arkeolojik çalışmalar yürüten antropologları kullanmıştır (Price, 2008: XI-XII).

Örneğin, 1. Dünya Savaşı'nda İngilizler T.E.Lawrence ve Leonard Wooley'i güney Necef bölgesini haritalamak için tasarlanan Filistin Keşif Fonu'nda görevlendirmişlerdir. Bunun için iki harita hazırlanmış, birisi sadece coğrafi detaylarla sınırlıyken, diğeri orduya özel topografik detayları gösteren ve daha sonra İngiliz ordusuna gizlice dağıtılan bir harita olmuştur (Silberman, 1982: 192). Wooley, Türkiye'nin güneyini seyahat ederek Almanların Avrupa ve Ortadoğu'yu bağlayan yeni demiryolu hattı üzerine araştırmalar yapmıştır. Ayrıca Wooley, Said Limanı'nda gizli bir casusluk ağı kurarak düşman ajanlarına yönelik casusluk ve sabotaj faaliyetleri için Lavantin sahiline kadar Alman ve Türk birlikleri hakkında gizli raporlar hazırlamıştır (Wooley, 1962: 88). T.E.Lawrence, Suriye bölgesinde dört yıl boyunca kazı faaliyetleri yürütmüştür. Savaş esnasında İngiliz istihbaratı onu Berlin ve Bağdat arasında stratejik önemi olan demir yolu hattındaki gelişmeleri gözlemlemesi için görevlendirmiştir. Antropolojik istihbarat yöntemlerini tek kullanan ülke İngiltere olmamıştır. 2. Dünya Savaşında Amerika, Almanya ve Japonya gibi pek çok ülke bahsedilen yöntemleri sıkça uygulamış ve muharebelerde kuvvet çarpanı olarak kullanmışlardır (Dedemen, 2011: 33-46). Ancak görülmektedir ki bu istihbarat disiplinini kullanan ülkeler stratejilerini insanı anlamak ve sorunlarını daha köklü ve kalıcı yöntemlerle aşabilmek için değil, insan davranışlarını kendi devlet menfaatleri çerçevesinde daha iyi manipüle edebilmek için geliştirmişlerdir.

6. Beşerî Zemin Değerlendirme Birimi

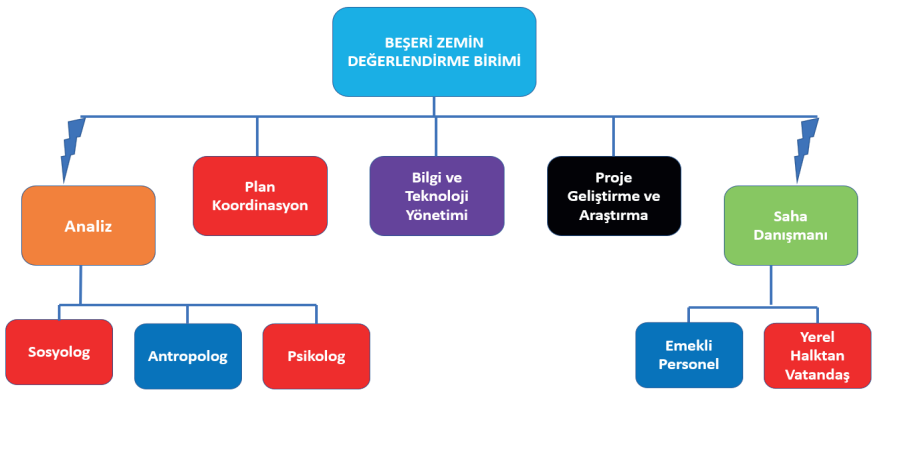
Günümüzde gerek terörle mücadelenin yoğun şekilde yapıldığı gerekse konvansiyonel hareketin icra edildiği bölgelerde muharebe sahasının istihbari değerlendirmelerinde üç bilinmeyen olan düşman, hava ve arazi üzerine odaklanılmaktadır. Mevcut istihbarat yapılarında operatif düzeyde düşmanın, daha çok nicel özellikleri üzerine yoğunlaşmakta, sosyo-kültürel ve etnik yapısını, örf, âdet ve inanışlarını, kültür normlarını derinlemesine analiz için ayrı bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır. ABD silahlı kuvvetlerinin izni ve Savunma Bakanlığı'nın desteği ile 2006 ve 2007 yıllarında Askerî operasyonların sosyo-kültürel destek ihtiyacından kaynaklanan İnsan Alanı Sistemi, [Human Terrain System (HTS)] Projesi başlatılmıştır. 190 milyon dolarlık bütçesiyle HTS, tarihteki en büyük sosyal bilim projesi olmuştur (Gonzalez, 2009: 232).

Projenin amacı sosyo-kültürel alanda timler tedarik ederek, komutan ve kurmay heyetinin halkı daha iyi anlamasını sağlamak ve bu anlayışla askerî karar alma mekanizmalarını desteklemektir. Sistem, karar verme sürecinde var olan boşlukları ampirik sosyo-kültürel araştırmalar ve analizleri kullanarak doldurmayı hedeflemiştir. Bu verilerle komutanlar, karar verme süreci, planlama ve icra safhasında desteklenerek, sürdürülebilir bir sosyo-kültürel veri tabanı oluşturul-

ması, korunması ve paylaşılması arzulanmıştır (AAA, 2007). Ancak taktik düzeydeki askerî birimlere entegre olarak ve sivil antropologların bizzat üniforma giyerek yürüttüğü hizmetler sitemin çok eleştirilmesine ve etkinliğinin kaybolmasına sebep olmuştur. Çünkü askerî birlikler askeri formasyona sahip ve dost-düşman algısı temelinde karar verme mekanizmalarına sahip oluşumlardır. Sosyal bilim metodolojisi ile askeri yöntemlerin taktik düzeyde entegre edilerek uygulamaya sokulması çok rasyonel bir yaklaşım değildir. Sosyal bilimlere ait uzmanların operatif düzeyde sisteme eklemlenmesinin daha etkili olacağı değerlendirilmektedir.

Bu maksatla illerde veya bölgelerde istihbarat üreten mekanizmalara “şekil”de modellenen “Beşerî Zemin Değerlendirme Birimi” adı altında oluşturulacak bir ünitenin entegre edilmesi ile operatif düzeyde istihbarat stratejileri üretmek, bu stratejilerin uygulanmasına yönelik aksaklıkları tespit etmek ve beşerî zeminden gelen bilgileri analiz ederek istihbarat oluşturmak mümkün olacaktır.

Şekil: Beşerî Zemin Değerlendirme Birimi Modeli

Oluşturulan model çerçevesinde her bir alt birimin görevlerine genel anlamıyla bakıldığında;

Plan Koordinasyon: İstihbarat gereksinimlerinin karşılanmasında ve hedeflerin gerçekleşmesinde daha etkili ve verimli olabilmek amacıyla rasyonel ve düzenli çözümlene tekniğinin sürece uygulanmasını sağlar. Görev tekliflerini inceleyerek gereksinimleri ve önceliklerini belirler, tasarlama sürecinde temel değerlendirmeleri geliştirir, alt birimler ile diğer istihbarat birimleri arasındaki koordinasyonu sağlar, genel sekreteryaya işlerini yürütür.

Bilgi ve Teknoloji Yönetimi: Sahadaki birimin teknolojik ihtiyaçlarını tespit eder, bilgi teknolojisi sürecini yönetir ve bu yapıyı sürdürür, sahadan gelen anlık bil-

gileri derleyerek etkileşimli rapor ve haritalar hazırlar, birim içerisinde ve diğer birimlerdeki veri tabanını yönetir, bilim ve teknolojiye ilişkin faaliyetleri yürütür, verimlilik ve kalite yönetimi açısından gerekli tedbirleri alır.

Analiz: Sahadaki birimlerin araştırma sonuçlarını toplar, işler ve arşivler, mülakat, anket gibi uygun araştırma enstrümanları geliştirir, birinci ve ikinci derece kaynaklardan veri toplar, beşerî zemin etüdü yaparak sosyo-kültürel çevrenin operasyon resmini çizer ve yine diğer personelle birlikte kalitatif ve kantitatif analizler yapar.

Saha Danışmanı: Taktik olarak sahadaki birimlere sosyo-kültürel konuda durumsal farkındalık ve eğitim sağlar, şartların gerektirdiği genel veya özel durumlara yönelik halkın davranış kalıplarına yönelik bilgilendirme yapar, operasyonların yürütüldüğü bölgelerde yerel halkla bağlantı kurar ve sürdürür, sahadaki birimler ile yerel halk arasında irtibat görevi yürütür, birliğe yeni katılan personeli yeni görev sahasına oryante eder.

Proje Geliştirme ve Araştırma: Operasyonel olarak yönetilecek araştırma projeleri tasarlar, araştırma gayretlerini ve uygulanabilirliğini belirler, araştırma hedeflerini tanımlar, bilgi boşluğunu analiz eder, sahadaki birimlerin araştırma sonuçlarını yayımlar.

Özetle günümüz istihbarat toplama sürecinde “Beşerî Zemin Değerlendirme Birimi”, geleneksel mekanizmalara il veya bölgeler gibi operatif düzeyde entegre edilmesinin uygun olduğu değerlendirilmektedir. Bu birim vasıtasıyla nicel veriler ile oluşturulan istatistikî analiz, öngörü ve genellemelerin geçerlilikleri test edilerek beşerî alanla ilgili tam zamanlı ve gerçek bilgi üretilebilecektir. Bunun yanında gerek davranışsal açıdan sahadaki taktik birimlerin gerekse daha makro düzeyde oluşturulacak stratejilerin kültür dokusu ile halkın inanç ve değerlerine zarar vermelerinin önüne geçebilecektir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışma, güvenlik yönetimi ve istihbarat elde etme sürecinde çatışma sahası sorunlarının derinlerine inerek operasyon bölgesi beşerî zeminini doğru tahlil edebilmek ve kalıcı çözümlere ulaşabilmek amacıyla kurgulanmıştır. Bölgede operasyonları destekleyecek istihbaratın üretilerek sağlıklı bir değerlendirmenin yapılabilmesi için, sosyo-kültürel ve etnik yapı, örf ve âdetler, inanışlar hakkında detaylı bilgilere ulaşılarak bunların akademik bir disiplin içerisinde işlenmesi gerekmektedir. Yani pozitivist paradigma anlayışındaki nesnel yöntemlerle özneyi süreçten dışlayıp gerçek bilgiye ulaşmak oldukça güçtür. İnsan hakkında gerçek bilgi ne ampirik sonuçların birikimiyle ne de katı nesnel tutum ile elde edilebil-

mektedir. Aksine özneyi anlamak, tüm parçaların anlamlı bir bütüne uyum içerisinde eklenmesi sonucu hermeneutik disiplini vasıtasıyla mümkün olmaktadır.

Çatışma bölgelerinde hasmın kültür yapısını ve çevresini bilmek, bazen onun harp düzenini bilmekten daha önemli olabilmektedir. Uygulanacak strateji ve politikadaki kültürel bilgi eksikliklerinin giderilerek düşmanın kültür yapısının ön yargılardan uzak ve objektif analizinin çok büyük önem arz ettiği değerlendirilmektedir. Bu noktada özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda yaygın olarak kullanılan antropolojik istihbarat kavramı önem arz etmektedir. ABD'nin Irak (Dedemen, 2019) ve Afganistan'da (Dedemen, 2011) yaşadığı zorluklar bu bölgelerdeki mücadelede sadece rijit nesnel ve askerî önlemlerin yetersiz kaldığını göstermektedir. Antropolojik istihbarat ile sosyo-kültürel alanda elde edilecek bilgiler ışığında sorunların gerçek nedenlerine erişilerek daha kalıcı çözümlerin sağlanabileceği değerlendirilmektedir.

Dünyanın en güçlü ordularından birisi olan ABD'nin Irak ve Afganistan'daki başarısızlıkları analiz edildiğinde, yeterli askerî malzeme, silah ve teknolojiye, aynı zamanda yetişmiş personel gücüne sahip olmasına rağmen istenilen sonuçları alamamasının altında yatan temel nedenler; operasyon bölgesi beşerî zemininin doğru tanımlanamaması, sosyo-kültürel yapı, örf ve âdetler ile dinî inanışlar üzerine etkin çalışmaların yapılmamış olması şeklinde ifade edilebilir. Bunun sonucunda ise belirlenen stratejiler kısa vadede, mümkün olduğunca fazla sayıda düşmanın etkisiz hâle getirilmesinin ötesinde, kalıcı çözümlerin geliştirilmesinde katkı sağlayamamıştır. 2007 yılında ABD ordusundan emekli Tümgeneral Robert Scales, içinde bulunulan çağın askerler için kültürel alanda ve savaşın olağanüstü sezgisel doğa ve karakteri konusunda farkındalık ile donatılmış olmayı gerektirdiğini belirtmiştir. Ayrıca yine 2007 yılında Silahlı Hizmetler Komitesi Meclisi'nde verdiği beyanatta, başarı için düşmanın niyet, istek, motivasyon, taktik metotlarını ve kültürel yapısını bilmenin; akıllı bombalarını, insansız hava araçlarını ve bant genişliklerini bilmekten çok daha önemli olduğunu belirtmiştir (Scales, 2007).

Bir bölgede güvenliğe ilişkin operasyon yürütebilmek için sahadaki icra biriminin, kültürel yeterlilik alanında birbirleriyle ilişkili üç hususu tamamlaması gerekmektedir. Bunlardan ilki, operasyon sahasına yönelik kültürel bilgi; ikincisi, sürekli kültürel analiz yapılmasını sağlayacak karşılaştırmalı veri; üçüncüsü ise, kültürel alanı kendi avantajımıza kullanma konusunda yeterlilik (Connable, 2009: 58). Tüm bu hususların antropoloji disiplini ve bu disiplinin istihbarat toplama sürecine entegrasyonu ile mümkün olabileceği değerlendirilmektedir. Çünkü istihbarat düşmanın yalnız savaş düzeni, silah ve teçhizatı üzerine değil; aynı zamanda sosyal dokusu ve kültürü üzerine de yoğunlaşmalıdır. Sosyo-kültürel alanda bilgi üretimi de sadece operasyon bölgesindeki halkın kültürel özelliklerini araştırmakla değil; bunun ötesinde bizzat onlarla yaşamak ve tecrübe edinmekle gerçekleştirilecektir. Geleneksel istihbari mekanizmalara antropoloji disiplini eklemek taktik düzeyde ABD'nin yürüttüğü HTS projesi ile uygulanmış ancak ciddi eleştiri-

rilerle karşılaşmıştır. Taktik düzeydeki bu entegrasyon, sahadaki iki ayrı pedagojik formasyonla yetiştirilmiş operasyon birimi ve sosyal bilimcinin verimliliğini düşürmektedir. Bunun yerine operatif düzeyde bu iki unsuru birleştirmek daha etkili olacaktır.

İllerde veya bölgelerdeki istihbari yapılara “Beşerî Zemin Değerlendirme Birimi” eklenerek uzman sosyal bilimciler vasıtasıyla sahadan gelen bilgiler analiz edilip, sahadaki personelin neyi araştıracağına yönelik daha geçerli bir çerçeve çizilebilecektir. İçinde yaşadığımız süreçte uluslararası ilişkiler literatürü yeniden yazılmaktadır. Bu yeni kurgu insan ve toplumu merkeze almaktadır. Konvansiyonel konseptin jeofizik odaklı savaş mantığı kadar, sosyo kültürel alan ve beşerî zemin de savaşın vazgeçilemez bir boyutu hâline gelmiş, önemli bir kuvvet çarpanına dönüşmüştür. Bu alanında kantitatif yöntemlerle elde edilen veriler önemli bilgiler olsalar da tek başlarına sosyal dokuyu tanımlamaya yetmemektedirler. Teknolojik gelişmeler, yapay zekâ gibi hususlar pozitivist yaklaşımların veri ve analiz yöntemlerini güçlendirse de bu nesnel bilgilerin kontrol edilerek öznel bilgi ve tecrübelerle dengelenebilmesi için antropoloji bilimine ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemizde de gerek Türk Silahlı Kuvvetleri gerekse kolluk birimlerinin teşkilat yapılarında antropologlara daha çok ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. Bu sebeple antropolojik çalışmalardan güvenlik ve istihbarat alanlarında da maksimum düzeyde faydalanılmalı, üniversitelerin antropoloji bölümleri teşvik edilmelidir.

Kaynakça

- American Anthropological Association (AAA). (2007). Executive Board Statement on the Human Terrain System Project, <http://www.aaanet.org/about/Policies/statements/Human-Terrain-System-Statement.cfm>. Erişim Tarihi: 06/01/2020.
- Barfield, T. (2010). *Afghanistan: A Cultural and Political History*. United States: Princeton University Press.
- Betts, R. K. (1978). Analysis, war, and decision: Why intelligence failures are inevitable. *World politics*, 31(1), 61-89.
- Bolay, S. H. (1999). *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Center for Systemic Peace (CSP), (2020). Major Episodes of Political Violence 1946-2019, <https://www.systemicpeace.org/warlist/warlist.htm>, Erişim Tarihi: 23/06/2022.
- Connable, B. (2009). All Our Eggs in a Broken Basket: How the Human Terrain System is Undermining Sustainable Military Cultural Competence, *Military Review* no. 2, s. 89.
- Comte, A. (2001). *Pozitif Felsefe Kursları*, çev. Erkan Ataçay, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Cooper, J. (2005). *Curing Analytic Pathologies, Pathways to Improved Intelligence Analysis*. Center for the Study of Intelligence.
- Daymond, C. ve I. Holloway (2003). *Qualitative Research Methods in Public Relations and Marketing Communications*, London: Routledge Taylor and Francis Group.
- Dedemen, F. (2011). *Antropolojik İstihbarat Açısından 11 Eylül 2001 Sonrası Afganistan Örneğinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans tezi, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü. İstanbul.

- Dedemen, F. (2019). *Güvenlikleştirme Pratiklerinin Değişen Doğası: ABD ve İran Örneği* (Doktora tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- Gadamer, H.G. (2003). "Hermeneutik", *Hermeneutik Üzerine Yazılar* (iç.), (Derleyen ve Çeviren: Doğan Özlem), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Gioia, D.A. and Pitre E. (1990). "Multiparadigm Perspectives on Theory Building, *Academy of Management Review*, 15(4), 584-602.
- Gonzalez, R. (2009). *American Counterinsurgency: Human Science and the Human Terrain*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Gökberk, M. (1998). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güneş, B. (2003). "Paradigma Kavramı Işığında Bilimsel Devrimlerin Yapısı Ve Bilim Savaşları: Cephelerdeki Fizikçilerden Thomas S.Kuhn ve Alan D. Sokal", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 23-41.
- Haviland, W. (2002). *Kültürel Antropoloji*. (çev: Hüsamettin İnaç, Seda Çiftçi). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Hessen, J. (1939). *Bilgi Teorisi*, çev. Yunus Kazım Köni, İstanbul: Vakit Matbaası.
- Krause, K. (1998). *Critical Theory and Security Studies: The Research Programme of Critical Security Studies*. *Cooperation and conflict*, 33(3), 298-333.
- Krauss, S.E. (2005). "Research Paradigms And Meaning Making: A Primer", *The Qualitative Report*, 10(4), December, 758-770.
- Kuhn, T.S. (1982). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, (Çev: N. Kuyaş), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Lincoln, S. and Guba E.G. (1985). *Naturalistic Inquiry*, London: Sage.
- Mcgivern, Y. (2003). *The Practice of Market and Social Research an Introduction*, Harlow: Prentice Hall.
- MİT (2021). *İstihbarat Oluşumu*. <https://www.mit.gov.tr/isth-olusum.html> 12.02.2021, Erişim Tarihi: 12.02.2021
- Neuman, L.W (2003). *Social Research Methods Qualitative and Quantitative Approaches*, (5th ed.) Allyn and Bacon.
- Özdağ, Ü. (2010). *İstihbarat Teorisi*. Ankara: Kripto Kitaplar.
- Price, D. (2008). *Anthropological Intelligence: The Deployment and Neglect of American Anthropology in the Second World War*. London: Duke University Press.
- Saran, N. (2000). *Antropoloji*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Sargut, A.S. (2002). "Bilimin İkilemi: Belirlenirlik Ya Da Belirlenmezlik" *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 121-126.
- Scales R. (2007). *Statement for the Record*. Senate Armed Services Committee. (April, 25th).
- Silberman, N. (1982). *Digging for God and Country: Exploration, Archeology, and the Secret Struggle for the Holy Land, 1799-1917*. New York: Alfred A. Knopf.
- Sills, D. (1968). *Anthropology*. *International Encyclopedia of Social Science*. Volume 1, The Macmillan Company & The Free Press.
- Silverman, D. (2003). *Interpreting Qualitative Data Methods For Analysing Talk, Texts and Interaction*, (2nd ed.), London: Sage.
- Sönmezoğlu, M. (2020). *El Dezenfektanı Kullanma Rehberi, El Dezenfektanı Kullanma Rehberi, Yeditepe Üniversitesi Hastanesi* (yeditepehastanesi.com.tr). Erişim Tarihi: 21/02/2021
- Thomas, E. (2009). *Mc Chrystal's War*. *Newsweek*, 26 Eylül, <http://www.nesweek.com/id/216237>. Erişim Tarihi: 18/12/2021

- Walt, S. M. (1991). The renaissance of security studies. *International studies quarterly*, 35(2), 211-239.
- Wooley, L. (1962). *As I Seem to Remember*. London: George Allen and Unwin.
- Yıldırım, E. (2002). “Cogito Ergo Sum’ dan ‘Vivo Ergo Sum’a Örgütsel Analiz”, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 155-185.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (6.Baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Zimmermann, J. (2020). *Hermeneutik-Kısa Bir Giriş*. çev. *Mehmet Çetin*. İstanbul: Say Yayınları.
- Zorlu, A. (2006) *Tüketim Sosyolojisi*, Ankara: Glocal Yayınları.